

Zingen:

- Psalm 77:1, 6 en 7

Lezen:

- Romeinen 3:9-31
-

Maarten Luther en de Reformatie*1. Inleiding*

Aanstaande woensdag 31 oktober is het 490 jaar geleden dat Luther zijn 95 stellingen aan de deur van de slotkapel in Wittenberg vastspijkerde. Deze handeling luidde het begin van de Reformatie en mondde uit in een breuk met Rome. Een breuk die tot op de dag van vandaag nog bestaat. Nu bijna 490 jaar na dato willen we teruggaan in de tijd en opnieuw naar die gebeurtenissen gaan kijken. Ik wil hiertoe allereerst ingaan op de vraag wie Luther nu eigenlijk was en wat er rond 1517 eigenlijk allemaal gebeurt is. Daarna wil ik aan de hand van de 'drie sola's' het eigene van de Reformatie ten opzichte van Rome beschrijven. Met name wil ik aandacht bieden aan de Schriftleer.

*2. Maarten Luther (1483-1546)**2.1 Jeugd*

Op 10 november 1483 werd Maarten Luther geboren te Eisleben. Zijn vader heette Hans Luther en zijn moeder Gretha Lindamann. Zij hadden het in Eisleben niet breed en moesten beiden hard werken om in hun onderhoud te voorzien. Al snel na de geboorte van Maarten verhuisde het gezin dan ook naar Mansfeld, een plaatsje vlak in de buurt. Daar kregen ze het financieel wat beter en zijn vader werd zelfs gemeenteraadslid. Maarten kreeg van zijn ouders een strenge opvoeding. Toen hij zeven jaar oud was moest hij naar school. Ook op school heerste er een streng regiem. Hier leerde hij lezen en schrijven, ook leerde hij het Onze Vader, de geloofsartikelen en de Tien Geboden. Na zijn tijd op de stadsschool van Mansfeld ging hij verder studeren in Eisenach. Samen met de andere studenten sliep hij op de zolder van de school en zingend moesten ze door de straten van Eisenach om geld bij elkaar te krijgen om eten te kopen. Na Eisenach ging hij naar Erfurt. In Erfurt ging hij aan de universiteit rechten studeren, zijn vader wilde dit graag. De studie ging hem voor de wind en hij werd een van de knapste studenten, zijn vader was trots op hem.

Ondanks dit alles was Maarten toch niet echt gelukkig. Altijd piekerde hij over zijn zonden en dacht aan wat hem thuis en op school geleerd was over een strenge God, over de hel en over het vagevuur. Hij probeerde streng en nauwgezet te leven en zo zijn angst te overwinnen, helaas hielp dit niet. Het werd nog erger toen een vriend van hem overleed. Opnieuw kwam de angstige vraag naar boven: 'Wat als mij dit was overkomen?'

Kort daarop kreeg Luther vakantie. Op de terugreis wordt hij in het bos door een hevig onweer overvallen. Vlak bij hem slaat de bliksem in en in zijn doodsangst doet hij een belofte: "Help mij, lieve Anna, ik zal monnik worden". Anna was in de heiligencultus in Duitsland een belangrijke heilige, ze was de patrones van de mijnwerkers en volgens overleveringen was zij de moeder van Maria en dus de grootmoeder van Jezus, vaak werden zij met z'n drieën afgebeeld. Anna met Maria op schoot en Maria die Jezus vasthoudt.

2.2 Kloosterleven

Ondanks dat zijn vader erg boos was, zijn moeder verdrietig en zijn vrienden hem uitlachten, houdt Luther zich aan zijn woord. Op 1 augustus 1505 wordt hij gewijd tot monnik. Een koor van monniken zingt hem toe en een zwarte pij wordt over zijn schouders geworpen. Ook stelt

de abt hem drie vragen: 1. Zijt gij een lijfeigene? 2. hebt gij onbetaalde schulden? 3. lijdt gij aan een verborgen kwaal? Drie keer antwoordde Luther, nee. En toch, een beetje dieper gezien had hij drie keer ja moeten beantwoorden. Hij was een slaaf, hij had schulden en er was een kwaal. En zo gaat Luther het klooster in. Hij heeft naar dit ogenblik verlangd. Misschien zal het strenge leven dat hij nu gaat leiden hem verlossen van zijn angsten. Immers, de overtuiging was dat je als monnik de zaligheid al zo goed al verdiend hebt. Toch hielp het allemaal niet. Ondanks zijn inspanning en zelfkastijding blijft de angst en de onrust.

Dit blijft zo, ook in 1512 als hij wordt aangesteld als hoogleraar in de Heilige Schriften aan de universiteit van Wittenberg. Deze universiteit was enkele jaren daarvoor opgericht door Frederik de Wijze, de keurvorst van Saksen. In deze tijd begint hij steeds meer in de bijbel te lezen en met name de brieven van Paulus spreken hem aan. Ook gaat hij in deze tijd naar Rome. Hij stelt zich er veel van voor en denkt in Rome misschien echte rust te vinden. Dit valt hem zwaar tegen en hij schrikt als hij ziet hoe de priesters daar spotten met de dienst van God. Ze lachen hem zelfs uit om zijn vroomheid. Ook het beklimmen van de trappen van de St. Pieter helpt niet. Gedesillusioneerd komt hij terug in Wittenberg en werpt hij zich opnieuw op de studie van de Bijbel. Nog steeds kunnen al zijn goede werken hem niet verlossen, ondanks alles wat hij heeft gedaan blijft hij de toorn van God voelen.

2.3 Bekering

Maar dan komt hier langzaam verandering in. In deze tijd behandelt hij tijdens zijn colleges o.a. de brieven van Paulus aan de Romeinen, de Galaten en de Hebreëen. En steeds meer ontdekt hij dat de mens geen aandeel heeft in het verkrijgen van het heil, maar dat dit Gods werk is. Hij had al die tijd met name moeilijkheden met het begrip 'de rechtvaardigheid van God'. Luther dacht dat hiermee bedoeld werd dat God de goede werken zou belonen en hij wist dat hij daarin tekort schoot. Tijdens de studie van met name de Romeinenbrief ontdekte hij echter dat met de 'rechtvaardigheid Gods' bedoeld werd dat God de mens uit genade rechtvaardigt en dat dit dus enkel en alleen Gods werk is. Een rechtvaardige is niet rechtvaardig uit eigen verdienste, maar is dit dankzij het werk van Christus. We hoeven het niet zelf te verdienen, maar Christus heeft het voor ons verdiend. En door het geloof kunnen we deel krijgen aan Christus en mogen we op Gods beloften vertrouwen. Deze ontdekking bevrijdde Luther en gaf hem de rust waar hij al heel zijn leven naar opzoek was.

2.4 Breuk met Rome

Ondanks dat er voor Luther veel veranderd is en hij ook anders gaat preken is er echter nog geen sprake van een breuk met Rome. Ook het publiceren van 97 stellingen gericht tegen de toenmalige vorm van theologiebeoefening in de kerk zorgt niet voor veel ophef. Anders wordt het echter eind oktober 1517. Paus Leo X was in deze tijd bezig met het voltooiën van de prachtige St. Pieter kerk in Rome. Hier was veel geld voor nodig en daarom stuurde hij verschillende monniken naar Europa om daar aflaten te verkopen. In de buurt van Luthers woonplaats was de monnik Tetzl aan de slag gegaan. Overal verkocht hij aflaten en hij beloofde dat als je zo'n aflaat kocht je vergeving van je zonden zou krijgen. Zelfs de grootste misdaden konden makkelijk afgekocht worden. Zelfs voor al gestorven familieleden kon je nog aflaten kopen, hun tijd in het vagevuur zou dan verkort worden. 'Als het geld in het kistje klinkt, het zieltje in de hemel springt' werd er wel gezegd. Luther kon deze goddeloze praktijken niet aanzien en op 31 oktober 1517 publiceerde hij 95 stellingen tegen de aflaathandel. Al snel werden ze door heel Duitsland verspreid en kon iedereen het lezen. Tetzl schreeuwde natuurlijk moord en brand omdat zijn handel erop achteruit ging en diende een aanklacht bij de paus in. Aanvankelijk besteedde deze er echter weinig aandacht aan, hij meende dat het de zoveelste onbetekenende monnikentwist was. Toen het echter niet ophield en de onrust toenam bedacht hij zich en stuurde enkel geleerden naar Luther om hem het zwijgen op te leggen. Luther bleef echter bij zijn standpunt en wilde zijn stellingen niet herroepen. Eind 1520 stuur-

de de Paus een dreigbul. Luther mocht zijn ambt niet meer uitvoeren en zijn boeken moesten verbrand worden, als hij zich niet herriep. Luther reageerde door op 10 december 1520 net buiten de stadspoorten van Wittenberg deze bul samen met het pauselijk wetboek te verbranden. Op 3 januari 1521 werd hij definitief in de ban gedaan. De breuk met Rome was nu een feit.

2.5 De Wartburg – zijn einde

Deze beslissing had ook op het politieke vlak grote gevolgen. De keizer van Duitsland, Karel V wilde trouw zijn aan Rome, maar hij had ook rekening te houden met Luthers keurvorst, Frederik. Luther was immers hoogleraar aan de door hem opgerichte universiteit en de keurvorst schaarde zich dan ook achter Luther. De keizer besloot daarom om Luther een vrij veerhoor te geven tijdens de rijksdag te Worms. Ook hier weigerde Luther echter iets van zijn uitspraken te herroepen en zei hij dat enkel argumenten uit Gods Woord hem op andere gedachten konden brengen. Het gevolg is dat de keizer hem op 26 mei in de ban doet en hem vogelvrij verklaard. Luther was toen al op de terugweg en onderweg werd hij met een schijnoverval ontvoerd en naar de Wartburg gebracht. De keurvorst wilde hem aan de vervolgingen onttrekken en hem in veiligheid brengen. Tijdens zijn verblijf op de Wartburg schrijft hij vele traktaten waarin hij zijn gedachtegoed uiteenzet, ook vertaald hij daar in slechts 12 weken tijd het hele NT. In het voorjaar van 1522 keert hij terug naar Wittenberg en in 1525 trouwt hij met Katharina von Bora, een non die door de werken van Luther was gegrepen. Ook in zijn verdere leven blijft Luther zich inzetten voor de zaak van de Reformatie. Hij stierf op 18 februari 1546. Zijn laatste woorden waren: “Wir sind bettler, hoc est virum”, wij zijn bedelaars, dat is waar.

3. Reformatie vs. Rome

Waar ging het nu precies om tijdens de Reformatie? Waarin verschilt Rome nu met de Reformatie? Het is waar dat de afluathandel de aanleiding was voor de breuk met Rome, toch was dit niet het enige waar het om ging. De kern van de Reformatie wordt wel samengevat met de drie sola's. Sola gratia, sola fide en sola scriptura. Alleen genade, alleen geloof en alleen de Schrift.

3.1 Alleen genade en alleen geloof

De eerste is, sola gratia, alleen genade. Dit stond tegenover het Roomse idee van zaligheid door de werken. Volgens Rome moest de gelovige zijn eigen zaligheid verdienen door het doen van goede werken. Hoewel God wel meehielp, was het toch uiteindelijk de mens die het zelf moest doen. Zoals we eerder gezien hebben was dit vooral waar Luther het moeilijk mee had. Hij wilde goed en heilig leven, maar steeds ontdekte hij dat hij dat niet kon. De ontdekking van de Reformatie is dan ook dat God de zaligheid uit genade schenkt, zonder naar de werken te kijken. Het is Christus die de zaligheid verdient heeft en de zonden gedragen en door het geloof alleen (sola fide) krijgen we deel aan Christus. In één van zijn werken spreekt Luther dan over de ‘blijde ruil’. Hij vergelijkt het met een huwelijk. Christus en de gelovige worden met de bruidsring van het geloof met elkaar verbonden en door dit huwelijk wordt alles wat van Christus is van de gelovige en dat wat van de gelovige is wordt van Christus. De gelovige krijgt de rechtvaardigheid van Christus en Christus neemt de zonden van de gelovige op zich. Luther ondervond dat hij de zaligheid niet *kon* verdienen en mocht toen ontdekken dat hij de zaligheid ook niet *hoefde* te verdienen. Hij hoefde het niet te verdienen, omdat het al reeds verdiend was, namelijk door Christus op Golgotha. Sola Gratia, Sola fide.

4. Sola Scriptura – Alleen de Schrift

Het derde adagium van de Reformatie was ‘sola Scriptura’, alleen de Schrift. Hier wil ik iets uitgebreider op ingaan. Waar het allemaal om ging was de vraag wie er nu het uiteindelijk hoogste gezag had, was dit de Kerk of was dit de Schrift. Rome en de Reformatie stonden tegenover elkaar. Ik wil beide standpunten toelichten.

4.1 Rome

Volgens Rome had de Kerk zeggenschap over de Schrift. Het was de kerk die uiteindelijk bepaalde hoe de schrift uitgelegd moest worden en die ook bepaalde welke boeken er wel en welke er niet in thuis hoorden. Het was niet mogelijk en zelfs verboden om de Schrift op eigen gelegenheid uit te leggen. De gelovigen moesten dan ook niet al te veel zelf in de Bijbel gaan lezen, ze zouden alleen maar tot verkeerde conclusies kunnen komen. Daarom werd er in de kerk alleen maar gebruik gemaakt van de Vulgaat, een Latijnse vertaling. Deze Vulgaat, voor de gewone mens onleesbaar, was het uitgangspunt van de exegese. En alle uitleg van de Bijbel moest in overeenstemming zijn met wat de kerk leerde.

4.2 Luther

Luther stond hier echter recht tegenover. Hij zei dat niet de kerk gezag had over de Schrift, maar de Schrift over de kerk. De Bijbel is het Woord van God en heeft daarom zeggenschap over alles, ook over de kerk. De Schrift is dus gezaghebbend. Dit gezag is iets wat zij in zichzelf heeft, dit heet de ‘autopistie’ van de heilige schrift. De Bijbel heeft geen extern iets nodig, zoals de kerk, die haar gezag geeft, maar heeft gezag in zichzelf. Luther schrijft ergens: “Het evangelie wordt niet geloofd omdat de kerk het zegt, maar omdat men bespeurd dat het ‘t Woord van God is’”. Door het lezen in de Bijbel komt de Heilige Geest tot ons en door het getuigenis van de Heilige Geest krijgt het woord zijn kracht. In de Bijbel ontmoeten we dus de Heilige Geest en deze getuigt van de waarheid van Zijn Woord. Wie op een eerlijke manier de schrift leest zal vanzelf merken dat het woord gezag heeft. Zoals ook van Christus gezegd werd dat hij sprak als gezaghebbend. Ook Jezus had niemand nodig die Hem dat gezag verleende maar had dat in zichzelf. Zo is het volgens Luther ook met de Bijbel, daar hebben we de kerk niet voor nodig.

Maar hoe zit het dan met de uitleg van de Bijbel. Is hier de kerk niet voor nodig? Immers, er zijn in de loop der tijden vele mensen geweest die allemaal iets anders in de bijbel lazen. Hoe weten we nu wie gelijk heeft? Ook hiervoor verwijst Luther ons naar de Schrift zelf. Niet de kerk maar de Schrift zelf bepaald wie de juiste uitleg geeft. Luther formuleerde dit als: ‘sacra scriptura sui ipsius interpres’, de Heilige Schrift is haar eigen uitlegger’. Als immers de Heilige Geest de auteur is van de Bijbel, bij wie kunnen we dan beter terecht voor een uitleg dan die Geest zelf. En het was juist in de Bijbel dat we die Geest ontmoeten. Vandaar dat Luther zegt dat de Bijbel zichzelf uitlegt. Iedereen heeft dan ook toegang tot de waarheid in de Bijbel, dit is niet voorbehouden aan de kerk. Luther heeft dan ook voor het eerst de Bijbel vertaald in een taal die iedereen kon lezen.

4.3 Wat kunnen wij hiermee?

Maar wat kunnen wij met dit alles? en wat betekent dit voor ons Bijbellezers? Allereerst al het feit dat wij de Bijbel in onze eigen taal hebben en dat we er allemaal (als het goed is) dagelijks uit lezen. Ook leert het ons dat als we die Bijbel lezen, dit niet zomaar een neutrale bezigheid is. Telkens als we het Woord lezen komt de Heilige Geest tot ons, steeds roept Hij ons op, tot bekering en tot boete. Elke keer als we aan deze oproep geen gehoor geven, zeggen we eigenlijk ‘nee’ tegen de Heilige Geest en ‘nee’ tegen God. We verwerpen Hem dan eigenlijk elke keer weer. Dit geldt niet alleen voor Bijbellezers maar ook voor de verkondiging van het Woord tijdens de preek. We kunnen dus nooit neutraal in de Bijbel lezen en dat geeft ons dus een hele grote verantwoordelijkheid. Anderzijds is het juist dankzij de Reformatie dat we een Bijbel in onze eigen taal hebben en dat we erin mogen lezen. Dat we zelf Gods Woord mogen

bestuderen. Voor het ontmoeten van Christus zijn we niet afhankelijk van de kerk, maar we kunnen Hem zelf ontmoeten in Zijn Woord. We hebben de reisgids naar het eeuwige leven in onze eigen taal bij ons! De Bijbel is dan ook het meest waardevolle boek wat we bezitten.

4.4 Bijbel en belijdenis

Maar hoe zit het nu met de verhouding tussen de Bijbel en de belijdenis. Hebben we nog wel een belijdenisgeschrift nodig? Immers, als de Bijbel zelf ons alles leert? Toch is dit niet wat Luther bedoelde. Het is waar dat de Schrift zichzelf uitlegt, maar toch hebben ook de belijdenisgeschriften hun nut. Het zijn juist de belijdenisgeschriften die ons leren hoe we de Bijbel moeten lezen. Niet omdat zij meer gezag hebben dan de Schrift, maar omdat zij niets meer willen zijn dan een herhaling van wat er al in de Schrift staat. De Belijdenis is dan ook niets meer dan een serie op volgorde gezette Bijbelteksten. Als de Heidelbergse Catechismus leest zie je ook dat er voortdurend naar allerlei bijbelteksten verwezen wordt. Zo lezen we bijvoorbeeld op vele plaatsen in de Bijbel over het geloof en over wat het geloof nu precies is. De Catechismus heeft al deze passages opgezocht en bij elkaar gezet en er uiteindelijk één antwoord van geformuleerd. Vraag en antwoord 21. Bij het zelfstandig lezen van de Bijbel kan je nooit al deze betekenissen tegelijk overzien en juist daarom zijn ze in de belijdenisgeschriften gesystematiseerd en bij elkaar gezet. Die belijdenissen zijn dus niet zomaar verzonnen en zij zijn ook niet de dwangbuis waardoor we de Bijbel moeten lezen. Maar ze zijn ontstaan doordat vele geleerden eeuwen lang de Bijbel aandachtig hebben gelezen en dat was wat ze daarin aantreffen. Achter de belijdenisgeschriften zit dus het denken, bijbellezen en interpreteren van vele eeuwen aan zeer intelligente theologen. Dit alles zomaar opzij schuiven en het denken beter te weten is dus betrekkelijk hoogmoedig. Juist via de belijdenissen kunnen we in aanraking komen met de rijke inhoud van de Bijbel, een Bijbel die genoeg is tot zaligheid. *Sola scriptura*.

5. Slot

Sola fide, sola gratia, sola scriptura. We hebben gezien hoe in ieder van deze begrippen de rijkdom van de Reformatie naar voren komt. Ze zijn dan ook niet los van elkaar te zien. Immers, de beloften waarop we ons *geloof* vestigen vinden we nergens anders dan in de *Schrift*. En het feit dat we deze *Schrift* hebben is op zichzelf al *genade*. Deze drie spreuken zijn dan ook samen te vatten in het ‘solo Christo’, alleen Christus. Het was immers genade dat Christus naar de aarde kwam en ons geloof richt zich op Christus alleen en ook in de Schrift gaat het alleen om Christus. Dit was dan ook waar het heel de Reformatie uiteindelijk om ging, om het evangelie van Jezus Christus en dien gekruisigd weer in het volle licht te stellen. Zodat gelovigen steeds opnieuw de rust mogen vinden in Zijn volbrachte werk. Hem zij dan ook alle lof en eer.

Vragen bij de inleiding:

1. Luther wees erop dat de zaligheid niet door de werken verkregen werd, maar door geloof. Hoeven we dan helemaal geen goede werken meer te doen?
 - a. Lees Romeinen 3: 9-31 en met name vers 28. Hoe worden wij volgens Paulus gerechtvaardigd?
 - b. Lees Jakobus 2: 14-26 met name vers 17. Wat zegt Jakobus hier over geloof en werken? Bestaat er geloof zonder werken?
 - c. Beide passages lijken elkaar tegen te spreken. Volgens Paulus doen de werken er niet toe en volgens Jakobus wel. Hoe kunnen we dit oplossen? Lees hiertoe Galaten 5:1-16 met name het zesde vers.
 - d. Waarom doen we goede werken? Zie zondag 32
 - e. Wat zijn goede werken? Zie zondag 33.

2. Luther zei dat een waar geloof een geloof van bezittelijke voornaamwoorden is. Jezus is *mijn* verlosser en Hij stierf voor *mijn* zonden. Wat bedoelt hij hier precies mee?
 - a. Lees Jakobus 2:19. Wat geloven de duivelen? Is zo'n geloof voldoende?
 - b. Wat is een waar geloof volgens de Catechismus? Uit welke twee delen bestaat dit? Zie zondag 7.

3. Hieronder enkele uitspraken van Luther. Bespreek ze één voor één. Wat bedoelt hij precies?
 - a. "Waar God zijn kerk bouwt, bouwt Satan zijn kapel, de duivel is eigenlijk altijd Gods aap."
 - b. "Wij zijn bedelaars, dat is waar!"
 - c. "De Schrift is geen leeswoord, maar een leefwoord."
 - d. "Christus en de ziel leven in gemeenschap van goederen. Christus bezit alle goede dingen, die zijn nu eigendom van de ziel. En de ziel die de last van zonden met zich sleept, weet dat deze het eigendom van Christus worden. Daar begint de vrolijke ruil."